

Kutu 3.2

Türkiye’de Faaliyet Gösteren Firmaların Maliyet Yapısının Analizi

Enflasyon gelişmelerinde talep yönlü unsurların yanı sıra maliyet yönlü unsurlar da önemli rol oynamaktadır. Firmaların maliyet unsurları, faaliyetleri için kullandıkları hammadde, enerji, personel ödemeleri, kira ödemeleri, AR-GE, pazarlama-satış vb. kalemlerden, faaliyetlerin finansmanında kullanılan borçlanmalardan kaynaklanan giderlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Son yıllarda Türk lirasında görülen yüksek değer kayıpları, döviz kuru duyarlılığının yüksek olduğu sektörlerde daha belirgin olmak üzere yüksek fiyat artışlarına sebep olmuştur. Bu durum döviz kuru gelişmelerinin firma maliyetleri üzerindeki etkisinin sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca böyle dönemlerde finansman maliyetlerindeki artışların firmaların faaliyetlerine ve fiyatlama davranışlarına olan etkisine dair tartışmalar da yoğunluk kazanmıştır. Bu kutunun temel amaçlarından biri, 2009-2018 döneminde Türkiye’de çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren firmaların gelir tabloları kullanılarak firmaların maliyet yapısı içerisinde döviz kuru ve finansman giderleri kaynaklı maliyet artışlarının boyutunu araştırmaktır.

Veri

Firmaların maliyet yapılarını incelerken Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde yer alan firmalara ait idari kayıtlar kullanılmıştır. Analiz öncesinde veride rutin kontroller ve veri temizliği yapılmıştır.¹ Veri temizliği sonrasında mikro veri setinde 2009-2018 dönemi için toplamda 6,2 milyon civarında firmaya ait veri kapsanmaktadır.²

Maliyet kalemlerinin toplam giderler içerisindeki payını incelerken firmaların gelir tabloları kullanılmıştır. Bir sonraki bölümde verileceği üzere firmaların gelir tablolarında maliyetlere ilişkin detaylı bilgiler yer almamakta, pek çok maliyet kalemi genel yönetim giderleri kaleminde toplulaştırılmaktadır. Örneğin, firmanın ana faaliyetiyle ilgili giderlerden elektrik, yakıt, kira ve çalışanlara yapılan ücret ödemeleri gelir tablosunda ayrı kalemlerde gösterilmemekte, satışların maliyeti ya da faaliyet giderleri kalemlerinde toplulaştırılmaktadır.

Yöntem

Firmaların faaliyetlerini sürdürürken karşılaştıkları maliyet kalemlerinin her birinin toplam maliyete bölünmesiyle maliyet kalemlerine ilişkin oranlar hesaplanmıştır. Analizde öncelikle sabit panel yaklaşımıyla 2009-2018 dönemi boyunca her yıl faaliyet gösteren firmalar ayıklanarak oranlar hesaplanmıştır. Bu sayede sabit bir örneklem (301,557 firma) dâhilinde maliyet yapısında yıllar içerisinde olan değişimi gözlemek mümkün olmaktadır. Tablo 1’de bu şekilde hesaplanan oranlar sunulmaktadır. Bir diğer yöntem olarak her yıl için eldeki bütün firma verileri kullanılarak ana sektörler bazında oranlar hesaplanmıştır. Bu yöntemde her bir yıldaki firma sayısı değişebilmektedir. Başka bir ifadeyle 2009-2018 dönemi boyunca veri setine giren, devam eden ve çıkan firmalar ayrı ayrı ele alınmamıştır. Firmaların faaliyette bulunduğu sektörler göre ve çalışan sayısı bazındaki firma ölçeğine göre yapılan analizlerde ikinci yöntem uygulanmıştır.

¹ Veri temizliği kapsamında yapılan kontroller şunlardır: Alt kalemler ile bu kalemlerin toplamından oluşan ve gelir tablosunda yer alan ana kalemlerin tutarlılığı; aktif toplamının negatif olmaması; ana kalemlerin negatif olmaması; özel hesap dönemi haricinde veri başlangıç ve bitiş tarihlerinin doğru olması; bir firmaya ait gelir tablosu kalemlerindeki artış ve azalışların yıllar itibarıyla tutarlı olması.

² Her bir yıldaki firma sayısı şu şekildedir: 2009 yılı 519.987 firma; 2010 yılı 555.952 firma, 2011 yılı 583.037 firma, 2012 yılı 590.447 firma, 2013 yılı 602.345 firma, 2014 yılı 619.169 firma, 2015 yılı 646.509 firma, 2016 yılı 673.667 firma, 2017 yılı 696.891 firma, 2018 yılı 750.256 firma.

Sonuçlar

Tablo 1’de sabit panel (2009-2018 döneminde bütün yıllarda faaliyet gösteren firmaların) verileri kullanılarak hesaplanan oranlar görülmektedir. Maliyet kalemleri içerisinde en büyük pay hammaddeler ve alındığı gibi satılan ticari malları kapsayan satışların maliyetine aittir. Bu oran yüzde 80 civarında olmakla birlikte 2015 yılından 2018 yılına azalış eğilimindedir. Maliyetler içerisinde ikinci en yüksek paya sahip olan oran, AR-GE, pazarlama, satış, dağıtım giderleri ile genel yönetim giderlerini kapsayan faaliyet giderleri kalemidir. Bu oran da 2017-2018 döneminde gerilemiştir.

Tablo 1: 2009-2018 Döneminde Firmaların Maliyet Yapısı Gelişimi (%)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Satışların Maliyeti	82,0	83,6	81,4	85,3	82,3	82,8	79,3	78,7	76,4	70,8
<i>Satılan Mamuller</i>	25,7	26,8	26,5	27,6	26,3	26,3	25,1	25,3	25,5	24,2
<i>Satılan Ticari Mallar</i>	42,3	43,0	41,7	43,7	41,3	41,3	40,5	39,9	38,6	34,7
<i>Satılan Hizmet</i>	13,0	12,9	12,2	12,9	13,7	13,9	12,6	13,0	11,8	11,3
<i>Diğer Satışlar</i>	1,0	0,9	0,9	1,1	1,0	1,2	1,0	0,5	0,5	0,5
Faaliyet Giderleri	10,3	9,9	9,0	9,3	9,2	9,1	9,1	9,4	8,3	7,4
<i>Ar-Ge</i>	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
<i>Pazarlama, Satış, Dağıtım</i>	4,7	4,6	4,2	4,4	4,3	4,3	4,3	4,5	4,1	3,7
<i>Genel Yönetim Giderleri</i>	5,5	5,2	4,7	4,8	4,7	4,6	4,6	4,7	4,1	3,6
Kambiyo Zararları	2,8	2,4	3,3	1,7	3,6	3,5	6,1	5,7	10,0	13,9
<i>Diğer Faal. Ola. Gider. Zarar.</i>	1,1	1,0	0,9	0,9	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	1,4
Finansman Giderleri	2,4	1,9	2,7	1,8	2,8	2,4	3,5	3,7	3,5	5,4
<i>Kısa Vadeli Borçlar</i>	1,8	1,4	1,8	1,5	1,9	1,8	2,5	2,6	2,6	3,8
<i>Uzun Vadeli Borçlar</i>	0,6	0,5	0,9	0,4	0,9	0,6	1,1	1,1	0,9	1,6
Olağandışı Gider Ve Zararlar	1,3	1,2	2,7	0,9	1,2	1,2	0,8	1,5	0,8	1,0
ABD Dolar Kuru (Yıllık Yüzde Değişim)	19,7	-3,0	11,3	7,3	6,1	15,1	24,3	11,1	20,7	31,9
Ticari Kredi Faizi (Yıllık Ortalama)	12,5	8,9	11,6	13,2	10,1	12,5	14,1	15,1	16,5	26,1
Finansal Borçlar/Net Satışlar	22,3	22,2	22,6	22,4	26,8	27,7	31,3	35,0	33,1	32,0
Yİ-ÜFE (Yıllık Yüzde Değişim)	1,2	8,5	11,1	6,1	4,5	10,2	5,3	4,3	15,8	27,0

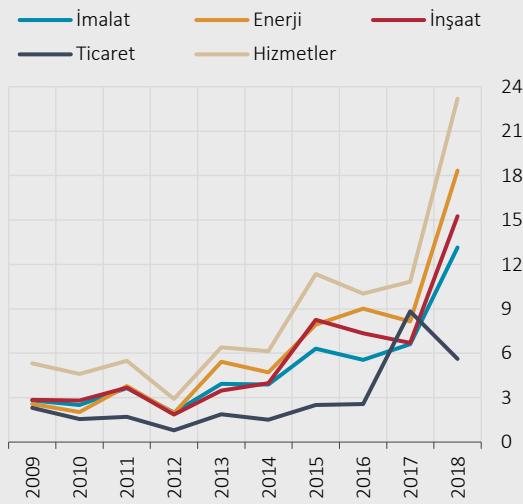
Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), TCMB, TÜİK.

Tablo 1’den görüldüğü üzere diğer iki önemli maliyet kalemi kambiyo zararları ve finansman giderleridir. Kambiyo zararlarında yabancı para cinsinden yapılan işlemlerle ilgili olarak ortaya çıkan kur farkları, yabancı para cinsinden yapılan satış zararları gibi giderler kaydedilmektedir. Finansman giderlerinde ise işletmenin borçlandığı tutarlarla ilgili olarak katlanılan ve varlıkların maliyetine eklenmemiş bulunan faiz, kur farkları, kredi komisyonları ve benzeri diğer giderler kapsamaktadır. Kısacası, kambiyo zararları kaleminin kur etkilerini, finansman giderleri kaleminin ise faiz etkilerini yansıttığı kabul edilebilir. Kambiyo zararları oranının 2015 yılından itibaren artış eğiliminde olduğu ve 2017 ile 2018 yıllarında yüksek oranda arttığı dikkat çekmektedir. İncelenen dönemde finansman giderlerindeki artış ise daha düşük boyuttadır. Finansman giderlerinin yapısı incelendiğinde toplam finansman giderleri içerisinde kısa vadeli borçların payının daha belirgin bir yükseliş içerisinde olduğu görülmektedir.

Analizin ikinci aşamasında, sabit panel yerine her bir yıl için o yılda faaliyet gösteren tüm firmalar dikkate alınarak (firma sayısının yıldan yıla değişmesine izin verilerek) kambiyo zararı ve finansman giderlerine ilişkin oranlar sektörel bazda incelenmiştir. Grafik 1 ve 2'den kambiyo zararı ve finansman gideri oranlarının zaman içinde artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Kambiyo zararının payındaki artış, firma maliyetleri içerisinde kur zararlarından doğan maliyet artışının, kredi maliyetlerinin oldukça üzerinde olduğunu göstermektedir.

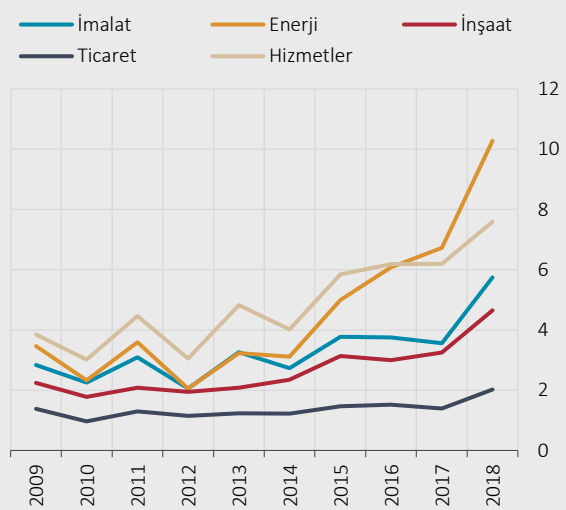
Kambiyo zararı oranının en yüksek olduğu sektörler sırasıyla hizmetler, enerji ve inşaat sektörleridir. Bunlar, son yıllarda yenilenebilir elektrik enerjisi üretimi, elektrik dağıtımı, otoyol/köprü, şehir hastaneleri ve havaalanı gibi gerek yurt içi gerek yurt dışı kaynaklı yabancı para (YP) cinsi kredilerin yoğun olarak kullanıldığı projelerin faaliyete geçirildiği sektörlerdir. Ayrıca, enerji gibi bazı sektörlerde ithal girdi kullanımının yüksek olmasının kambiyo zararı oranındaki artışta etkili olduğu düşünülmektedir. Buna karşılık ihracat kanalıyla YP geliri olan imalat sanayiinde kambiyo zararı oranının diğer sektörlerle kıyasla daha düşük olduğu; ticaret sektöründe kambiyo zararı oranının ise 2018 yılında gerilediği dikkat çekmektedir (Grafik 1). Kambiyo zararına benzer olarak finansman gideri oranında da kredi kullanımının yoğun olduğu enerji ve hizmetler sektörleri öne çıkmaktadır (Grafik 2).³

Grafik 1: Sektörel Detayda Kambiyo Zararı Oranı (%)

Kaynak: GİB, TCMB, TÜİK.

Grafik 2: Sektörel Detayda Finansman Gideri Oranı (%)

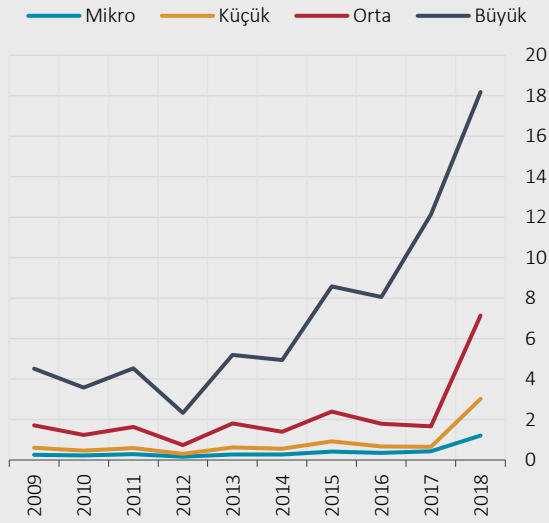

Kaynak: GİB, TCMB, TÜİK.

Firma maliyet oranları, sektörel ayırımı yanı sıra çalışan sayısına göre oluşturulan firma büyüklüğü ayırımında da hesaplanmıştır. Kambiyo zararı ve finansman giderleri oranları ölçek bazında incelendiğinde her iki oranın da firma ölçeği bazında yükseldiği görülmektedir (Grafik 3 ve Grafik 4). Ayrıca, söz konusu oranların büyük firmalar dışındaki firmalarda birbirine yakın olduğu; büyük firmalarda ise kambiyo zararı oranının, finansman giderleri oranından belirgin olarak daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Hem kambiyo zararı hem de finansman giderleri oranı 2018 yılına kadar görece yatay seyretmiş, 2018 yılında belirgin şekilde artmıştır. Her iki oran için de en yüksek artış büyük ölçekli firmalarda olmuştur. Nitekim, Tablo 1'deki sabit panelde 2018 yılı için yüzde 13,9 olan kambiyo zararı oranının 12,4 puanı büyük firmalara aittir.

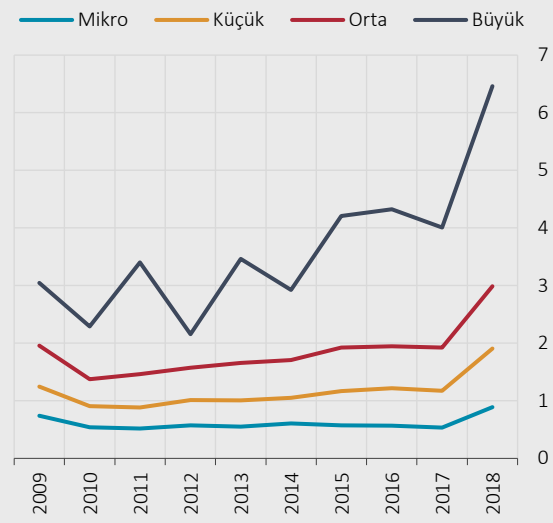
³ Toplam mali borçlar / net satışlar oranının 2018 yılı için sektörel dağılımı şu şekildedir: İmalat yüzde 28,5; enerji yüzde 85,3; inşaat yüzde 55,4; ticaret yüzde 11,9 ve hizmetler yüzde 71,1.

Grafik 3: Firma Büyüklüğü Detayında Kambiyo Zararı Oranı (%)

Kaynak: GİB, TCMB, TÜİK.

Grafik 4: Firma Büyüklüğü Detayında Finansman Gideri Oranı (%)

Kaynak: GİB, TCMB, TÜİK.

Sonuç olarak, firmaların maliyet yapıları incelendiğinde, en yüksek payların sırasıyla satışların maliyeti ve faaliyet giderleri kalemlerine ait olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kambiyo zararlarının toplam maliyetler içindeki payı 2017-2018 döneminde hızla yükselmiş ve faaliyet giderlerinin önüne geçmiştir. Sektörel detayda incelendiğinde kambiyo zararları payının en yüksek olduğu sektörlerin sırasıyla hizmetler, enerji ve inşaat sektörleri olduğu dikkat çekmektedir. Bu sektörlerin imalat sanayi sektörlerine kıyasla dış ticarete daha kapalı olması ve toplam gelirleri içerisinde yabancı para gelirlerinin payının daha az olması bu sektörlerin kırılganlığını artırmıştır. Firma ölçeğine göre incelendiğinde, büyük firmalarda kambiyo zararının 2018 yılında hızla yükseldiği görülmektedir. Mikro verilerden ölçek bazında firma sayısının toplam firma sayısına oranı incelendiğinde küçük, orta ve büyük ölçekli firmaların payının 2018 yılına kadar artış eğiliminde olduğu, 2018 yılında ise her üç grubun payının azaldığı; mikro ölçekteki firmaların payının ise arttığı dikkat çekmektedir. Bu bulgu, Türk lirasındaki değer kaybı ve finansman maliyetlerindeki artışın firma bilançolarını olumsuz etkileyerek yatırım ve istihdam imkânlarını sınırladığına işaret etmektedir.